

Оксана Чугай

ЧУГАЙ Оксана Михайлівна – викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ. Сфера наукових інтересів – філософія господарства, прикладна етика.

ІДЕЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В ІСТОРИКО-ДИСКУРСИВНОМУ КОНТЕКСТІ (ФІЛОСОФСЬКО- МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ)

У статті проводиться огляд теоретичних доктрин, що розглядають проблеми глобалізації у соціокультурному вимірі. Основна увага приділяється дослідженням, які визначають сутнісні риси глобалізації та перспективи її впливу на темпи і напрями культурно-цивілізаційного процесу. Дискусії про наслідки глобалізації зачіпають філософсько-світоглядні проблеми світового устрою. У розмаїтті літературних джерел прослідковуються два протилежних напрямки: одні автори вважають, що глобалізація дасть позитивні наслідки для стабілізації соціальних відносин, інші вважають, що вона є підготовкою до соціальної революції. Незважаючи на різну оцінку перспектив, в основу їх критеріїв покладене переосмислення історичного досвіду суспільно-економічного розвитку різних епох.

Ключові слова: глобалізація, цивілізація, історичні епохи, теоретичні доктрини, соціокультурний вимір.

Актуальність проблеми полягає в розмаїтті філософсько-методологічних підходів до визначення проблеми глобалізації в сучасному соціокультурному вимірі. З цього приводу нагальною проблемою постає історичний огляд теоретичних досліджень і світоглядних дискурсів у інтерпретації глобалізації, що дає змогу визначити її сутнісні риси та перспективи впливу на темпи і напрями культурно-цивілізаційного процесу. В центрі уваги в наукових дослідженнях проблем глобалізації важливе місце займають економічні процеси, що складають підвалини людського життя.

Метою статті є ретроспективний аналіз основних філософсько-методологічних підходів до проблем економічної глобалізації, який

© О. М. Чугай, 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.20380>

здійснюється на основі діалектичної методології взаємозв'язку історичного і логічного.

Аналіз літературних джерел показує, що проблема глобалізації перебуває в центрі уваги аналітиків і філософів усього світу. Вражає величезна кількість висловлюваних у ході цієї дискусії думок щодо природи, факторів і наслідків глобальних процесів. Виникає навіть сумнів, чи можна привести настільки різні позиції до загального знаменника. Саме тому ми намагатимемось проаналізувати соціально-філософські підходи щодо розуміння значення та сутності глобалізації взагалі і економічної зокрема.

Термін «глобалізація» має багато змістовних значень, створено багато теорій та підходів, що пояснюють цей феномен. Враховуючи логічну структуру граматичних компонентів, в основі яких лежать корінь слова та суфікс, термін «глобалізація» у загальному випадку означає рух якихось явищ (сторін дійсності) до загальнопланетарного рівня, надання їм гранично широкого, всесвітнього характеру. Але от яких саме явищ (або сторін) – термін у принципі не визначає і не обмежує. Український вчений О.Г.Білорус погоджується, що саме це робить можливим використання глобалізації як важеля економічного (і соціально-політичного) тиску на всі народи світу з боку певних могутніх сил, проти чого так активно і цілком виправдано протестують антиглобалісти [3, с.54]. Але разом із тим глобалізація може бути і чинником явно позитивного характеру, конструктивно-творчої спрямованості, стосовно всього людства як системної цілісності.

Термін «глобалізація» в науковому обігу виник досить пізно. Вперше він був вжитий у 1983 році американцем Т. Левінгом у статті в «Harvard Business Review» [15, с.92]. Але популярність він набув завдяки працям американського соціолога Р.Робертсона [16]. З тих пір термін отримав широке розповсюдження і використання не лише в науковому знанні, а й в суспільних взаєминах – політиці, публіцистиці і, навіть, у побуті.

Дискурсивний аналіз проблеми свідчить, що цей термін історично позначався як поширення спільної культури, мови, архітектури і способу життя у різні часи. Але до наших днів основними його конструктами, що визначали характер глобалізаційних процесів були багатовекторні геополітичні чинники починаючи з Давньої Греції і Риму, Англії в часи колонізації, і завершуючи одновекторним впливом США в наші часи. Деякі зачатки глобалізації можна прослідкувати в часи античності, коли Римська імперія ствердила своє домінування у Середземномор'ї, що призвело до переплетіння культур та появи розподілу праці в регіонах Середземного моря. Джерелом глобалізації стала доба великих географічних відкриттів кінця XV–XVI століт-

тя, коли світ вперше відкрився як єдине ціле. Європейський ідеал доби Просвітництва і світова колоніальна система стали першою історичною формою глобалізації. Але, на думку дослідника С. Пролєєва, глобалізація – це суттєво нова якість історичної ситуації останніх 10-15 років, в яку людство поступово втягувалося протягом ХІХ–ХХ століть, а до того не було жодного сенсу говорити про глобалізацію [11, с.34].

Професор філософії В.Г. Воронкова глобалізацію розглядає як процес інтеграції різних культур у єдину ринкову логіку, причому видозмінені культури є одночасно і результатом глобалізації, й умовою її подальшого розвитку [5, с.490]. Тому вона зазначає, що **глобалізація** – це складний процес, який поєднує в собі інтерпретацію тотожності й відмінностей універсалізму й партикуляризму. Сучасна глобалізація задає глобальні рамки, в яких цивілізації, регіони, національні держави, корінні народи, позбавлені державності, конституують свою історію й ідентичність. Захист місцевих традицій і особливостей також є глобальним феноменом.

Також В.Г. Воронкова слушно зауважує, що глобалізація передбачає інтенсифікацію трансмежових економічних, політичних, соціальних і культурних зв'язків; це історичний період, який наступив після завершення холодної війни; це трансформація світової економіки; тріумф американської системи цінностей; це певна ортодоксальна ідеологія; технологічна революція; нездатність національних держав вирішити глобальні проблеми. Крім того, В. Г. Воронкова виділяє три підходи до теоретико-методологічних основ аналізу глобалізації, якими займалися провідні соціологи, філософи і політологи:

1. Функціональний підхід – акцент робиться на ролі національних держав у праві спасіння національних економік від згубного впливу «гібридної» і «космополітичної» глобалізації.

2. Аполітичний підхід – підкреслює роль глобальних ринків в інноваційних процесах, обмежуючи втручання держави у процеси «космополітичної глобалізації».

3. Технологічний підхід – головна увага приділяється найновішим «кібернетичним» технологіям як умовно вибіркової, «гібридної глобалізації», яка допомагає периферійним країнам інтегруватися в глобальну економіку, зберігаючи власне регіональну специфіку [6, с.19].

Український науковець В.Лях вважає, що глобалізація «створює нестабільний світ, в якому трансформації зачіпають усі сфери суспільного і індивідуального життя... Це безперервний процес створення і руйнування» [9, с.34]. А західний соціолог У. Бек говорить про глобалізацію як про «ідеологію панування світового ринку, ідеологію неолібералізму» [2, с.23].

Відомий австрійський філософ М. Вотерс стверджує, що глобалізація являє собою «соціальний процес, в ході якого стираються географічні кордони соціальних і культурних систем, і населення все більше усвідомлює зникнення цих кордонів» [7, с.47].

Про глобалізацію прагнуть говорити не як про явище, а як про процес, тобто низку легко пізнаваних тенденцій. При цьому в питаннях визначення характерних рис глобалізації й, отже, самої її дефініції панує цілком стійка одностайність. В той же час, філософсько-методологічні визначення перспектив розвитку бувають діаметрально протилежні. Якщо одні на глобалізацію покладають надії про економічну та політичну досконалість суспільних відносин, то інші теоретичні доктрини позбавлені мажорного оптимізму. Так, один із найвідоміших сучасних французьких філософів Ж. Бодріяр пише: «Глобалізація веде світ до все більшої дискримінації. Буде клас привілейованих – в основному з білої раси, хоч він може включати і представників інших культур. Тобто, будуть господарі створюваної мережі – грошей, інформації, технологій, – і будуть ізгої, котрих абсолютна більшість. Іншими словами, глобалізація – це відхід від демократії, і нерівність буде наростати через загострення демографічних проблем» [4, с.10]. В результаті глобалізації і породженого нею тотального антагонізму «ми отримаємо суперклон білої раси, дуже просунутий і такий, що володіє сучасним технологічним інструментарієм, владою і грошима. І якщо минулі протиріччя виливались в кризи, то нинішня ситуація в перспективі створює ідеальні умови для «світової революції» [там само].

У іншому своєму інтерв'ю Ж. Бодріяр стверджував, що «глобалізація означає... величезний потік інформації, що постійно збільшується. Чим більше інформації, тим інтенсивнішим є процес обміну нею – здається начебто ми рухаємось до абсолютного прогресу. Але в певний момент стає зрозумілим, що чим більше інформації, тим її в реальності менше: коли занадто багато, вона перестає сприйматися» [1]. У цьому він вбачав «парадокс глобалізації»: передозування інформацією призводить до дезінформації, породжуючи ентропію. А ентропія – це фізична форма нівелювання системи. Ці роздуми привели Ж. Бодріяра до висновку, що: Захід став домінуючою силою, і це є знищення для всіх інших цивілізацій.

Автори колективної праці «Формування економічної системи Росії», методологічно відриваючись від реальної дійсності, невинувато ідеалізують глобалізацію, а з нею і систему глобалізму, стверджуючи, що це є процес поступового становлення «глобально системної цілості, головною метою якої є спільне виживання і спільний розвиток, всього людського співтовариства» [12, с.140]. Однак

понад 35% населення світу проживає в країнах, які є технологічно відірваними від країн-лідерів «золотого мільярду» і не продукують високі авангардні технології.

Визначаючи глобалізацію як зденаціоналізовану «нову капіталістичну економіку», американський соціолог М. Кастельс підкреслює, що глобальний капіталізм у виборі країн, держав і галузей індустрії керується виключно інтересами отримання монопольного прибутку і надприбутку корпорацій [8, с.56].

Прихильником глобалізації виступає і відомий мислитель сучасності Ф. Фукуяма, який зазначає, що цей процес є неминучим. Чи стане вона творчою або руйнівною силою, залежить багато в чому від того, чи зможе вона відповідати швидкому економічному росту. Незважаючи на всі недоліки й економічну нестабільність глобалізації, не існує іншої альтернативи як шлях до економічного глобалізованого розвитку [13, с.130]. Глобалізація є результатом взаємодії мільйонів людей в усьому світі, які втілюють власні цілі, інтереси і реалізують свої потреби. В цілому вони створюють систему, котра зорієнтована на впровадження інновацій, а це слугує їх самоствердженню і самореалізації (М. Хайдеггер).

Отже, ідеї глобалізації світу, а також наступної модернізації та інформатизації суспільства не нові.

Науковець О. Назарчук у своїй роботі «Етика суспільства, що глобалізується» (М., 2002) слушно зауважує, що у наш час, крім безлічі емпіричних спостережень щодо процесів глобалізації, сформувалося кілька методологічних підходів систематичного вивчення глобалізації [9]. Кожний з них сходить до певного філософського бачення сутності цих процесів. Автор названої праці поділяє їх на чотири епохи: 1) епоха глобального економічного росту; 2) епоха глобального мультикультурного суспільства; 3) глобалізація як системна трансформація соціуму; 4) глобалізація як руйнування культур і традицій [10].

Не вдаючись до детального описування цих епох, нагадаємо, що перший з підходів О. Назарчук визначає як результат нової якості економічних відносин у світі. Це свого роду певне оптимістичне бачення речей, яке опирається на позитивну оцінку змін, що відбуваються. Прихильниками такого бачення є Дж. Сорос, Р. Дарендорф, Ф. Нушелер, О. Лафонтен і ін. Глобалізація, відповідно до їх точки зору, є інтенсифікацією економічного розвитку, що позитивно впливає на всі інші сфери суспільства.

З позицій другого підходу, О. Назарчук вважає, що глобалізація являє собою особливу якість міжкультурних та геополітичних відносин. Вона означає новий етап історії, що змінив порядок

фрагментації колоніальних держав у довоєнний час і епоху світового протистояння в часи холодної війни. Нові проблеми, які вона несе, не є простішими, ніж колись. Глобалізація стирає культурні межі, які встановлювалися тисячоріччями. Глобалізація руйнує ідентичність, котра буде відновлена іншим шляхом. Яскравим представником цієї лінії аналізу є С. Хантігтон, для якого глобалізація означає зростання конфліктності у світі: «Світ стає ареною конфліктів більш дрібних систем – культурно-етнічних цивілізацій» [14, с.45]. С. Хантігтон нарахував сорок вісім таких цивілізацій.

З погляду третього підходу, глобалізація є руйнуванням традиційного системно-політичного порядку, що базується на принципах державного суверенітету і національно-культурної інтеграції. Представників цього напрямку найбільше турбує стрімке ослаблення традиційних інструментів політичного управління і, як результат, вакуум влади.

З позицій четвертого підходу глобалізація характеризується у вкрай негативному світлі. Це точка зору рішучих супротивників глобалізації, так званих антиглобалістів. Вона особливо властива представникам найбільш екстремістські налаштованих кіл. Але недооцінювати її не можна, з огляду на те, що антиглобалістський рух живиться переважно із цього джерела, використовуючи усю сукупність екстремістських методів.

З нашої точки зору, дослідник О. Назарчук здійснює ґрунтовну і всебічну характеристику глобалізаційних процесів, де він вважає, що глобалізація дає шанси, про які людство колись не могло мріяти. Завдяки їй життя людства в цілому стає більш керованим і гармонічним. Проблеми ж, які глобалізація несе, будуть усунуті завдяки розумній соціальній інженерії, тобто активного впливу на рамковий порядок суспільства [10].

Враховуючи те, що глобалізація є результатом цілого комплексу інноваційних факторів і викликає фундаментальний цивілізаційний поворот в історії людства, необхідно подолати однобічність наявних підходів, а розглядати процеси в дискурсі полемічності, тобто в ризомономадичному стилі мислення, щоб синтезувати різні теоретико-методологічні підходи в єдиний соціокультурний вимір.

Література

1. *Архангельская Н.* Меланхолический Ницше. Интервью с Бодрияром Ж. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bgdrg.narod.ru/bodriar.htm>
2. *Бек У.* Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

3. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму. / О. Г. Білорус // Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 360 с.
4. Бодрияр Ж. Інтерв'ю / Ж. Бодрияр // Факты. – 2002. – 12 июля. – С.10.
5. Воронкова В. Г. Сучасна геокультура як соціокультурний феномен культурної глобалізації / В. Г. Воронкова, В. О. Нікітенко // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 72. – С. 487-492.
6. Воронкова В. Г. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком / В. Г. Воронкова // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2008. – Вип. 35. – С. 15-35.
7. Вотерс М. Культурные измерения глобализации. / М. Вотерс // – Новосибирск, Богема, 2002. – 242с.
8. Кастельс М. Глобальный капитализм / М. Кастельс // Экономические стратегии. 2000. – № 3. – С.55-59.
9. Лях В. В. Глобалізація в контексті постіндустріальної реальності / В.Лях // Людина і культура в умовах глобалізації // Зб. Наук.ст. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С. 34-48.
10. Назарчук А. В. Етика глобалізуючого общества. / А. Назарчук // – М.: Директмедиа Паблишинг, 2002 / [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nazarchuk.com/books/book1/9999.html>
11. Пролєєв С.В., Шамрай В.В. Глобальне суспільство і модерна культура / С.В. Пролєєв, В.В. Шамрай // Людина і культура в умовах глобалізації // Зб. Наук.ст. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С. 34-48.
12. Формирование экономической системы России в координатах мирового развития. / Под ред. К.А. Хубиева. – М.: Экономический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, ТЭИС, 2001. – 796 с.
13. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек. / Ф. Фукуяма // – М.: ООО «Издательство АСТ: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – 588 с.
14. Huntington S. The Clash of Civilisation. / S. Huntington // N.Y., 1996.
15. Levitt T., Globalization of Markets // *Harvard Business Review* 61, no. 3. – 1983. – P. 92–102.
16. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture. London, 1992.

Чугай О. М.

ИДЕИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ В ИСТОРИКО-ДИСКУРСИВНОМ КОНТЕКСТЕ (ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ)

В статье проводится обзор теоретических доктрин, рассматривающих проблемы глобализации в социокультурном измерении. Основное внимание уделяется исследованиям, которые определяют существенные черты глобализации и перспективы ее влияния на темпы и направления культурно-цивилизационного процесса. Дискуссии о последствиях глобализации затрагивают философско-мировоззренческие проблемы мироустройства. В разнообразии литературных источников прослеживаются два противоположных направления: одни авторы считают, что глобализация

даст положительные последствия для стабилизации социальных отношений, другие утверждают, что она является подготовкой к социальной революции. Несмотря на разную оценку перспектив, в основу их критериев положено переосмысление исторического опыта общественно-экономического развития различных эпох.

Ключевые слова: глобализация, цивилизация, исторические эпохи, теоретические доктрины, социокультурное измерение.

Chugay O. M.

IDEAS OF ECONOMIC GLOBALIZATION IN THE HISTORICAL AND DISCURSIVE CONTEXT (PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES)

The article reviews the theoretical doctrines, considering the challenges of globalization in the socio-cultural dimension. The studies determine the essential features of globalization and the prospects of its impact on the pace and direction of cultural and civilizational process. The debate on the effects of globalization affecting philosophical and ideological problems of the world order.

The term «globalization» in the scientific revolution came rather late. It was first taken in 1983 by the American T. Levitt in an article in «Harvard Business Review». But it has gained popularity thanks to the work of the American sociologist R. Robertson. Since then, the term has been widely spread and has received use not only in the scientific knowledge, but also in public relations – politics, journalism and even in everyday life.

Discursive analysis of the problem shows that historically the term has long been designated as the extension of a common culture, language, architecture and lifestyle at different times. But to our days its basic constructs defining the character of globalization were multilevel geopolitical factors, ranging from ancient Greece and Rome, Britain at the time of colonization, and ending of unidirectional US influence in our times.

Researcher V. Voronkova notes that globalization – is a complex process that combines the interpretation of identities and differences of universalism and particularism. V.V. Lyakh believes that globalization creates unstable world in which transformation affecting all spheres of social and individual life. Jean Baudriard holds the view that the West has become the dominant force and it is the destruction of other civilizations. A. Nazarchuk classifies the methodological approaches to the systematic study of globalization.

In diversity literature two opposite directions are traced: some authors believe that globalization will give positive impact to stabilize social relations, while others believe that it is a preparing for a social revolution. Despite the different assessment of prospects, based of their criteria imposed rethinking the historical experience of socio-economic development of different eras.

Key words: globalization, civilization, historical periods, theoretical doctrine, socio-cultural dimension.

Надійшла до редакції 11.03.2015 р.